

Första roten, tomt 44

Kvarteret Artilleristallet

Elfte roten 1637–57

Del av Hästekvarnstromten

Första roten 1657–70

Sven Torkelson

1666–68, änkan 1669–73, 1675

Sven Torkils änka, Nils Olsson 1674

Nils Olufsson timmermans änka

M1676: 1 tomt

Sven Torkilssons dotter

1681

Följande historia från kämnärsrätten 16.4.1672 kan vara värd att återge, då, den har en göteborgsk lokalfärg: Stadssoldaten Hans Rasmusson hade av en förare under stadens garnisonsfolk föregående fredag tagits utanför Sven Torkilssons änkas hus och förts till kronans Corps de Gardie på torget. Stadssoldaten klagade över att ”hans häst honom oveterligen kom utur gården och så snart han blev det varse sökte han efter den och fann den i Ekeskogen, där som Jungfru Bäckens kallas, och då voro selen och grimman tagne av hästen, varföre han gick till vakten vid kruthuset och frågade, om han icke visste, vem som det tagit, och eftersom han ingen vetskap därom fick, gick han till Sven Torkilssons änkas hus igen, där han blev tagen och fördd till högvakten vid torget, där han i Corps de guardie över fredagsnatten blev insatt och i lördags fördd till stads Corps de guardiet.” Föraren Anders Larsson, som då hade vakten vid Hologården berättade, att soldaten som stod vakt vid kruthuset hade rapporterat att stadssoldaten hade tagit upp staketet (d.v.s. genom att riva upp en påle) och gått runt omkring kruthuset och hotat vakten med hugg och slag. Därför hade föraren blivit tvungen att hämta stadssoldaten hos änkan och ta med honom till kruthuset, dit han följde med frivilligt. Föraren bad en av vakten, som följde med stadssoldaten att rapportera händelsen för löjtnanten som hade högvakten på torget, där stadssoldaten blev insatt. Stadssoldaten nekade till att ha gått närmare kruthuset än att han kunde hållit sig med ena handen i pålen. Enligt föraren var det soldaten som höll vakt under Ekeskogen på vällen, som tog selen och grimman av hästen, när han kom på vällen och hörde hästen uppe i ekeskogen.

Tydiligen gifte Sven Torkelssons änka om sig med Nils Olufsson timmerman men blev snabbt änka igen. En Sven Torkelsson stadstjänare bodde 1637–52 i 28 roten men är nog inte identisk med denne. Ytterligare en Sven Torkelsson stadssoldat fanns vid denna tid ambulering mellan olika rotar.

När tomtöreslängderna börjar 1696 bodde här Anders Otrill, som enligt överstelöjtnant Henrik Belfrages rulla daterad 28.8.1694 var lärokonstapel och född på Hisingen cirka 1664. Där bodde också 1710 Knut åkares änka Karin Pedersdotter. I en supplik till magistraten 1711 beklagade hon att hon inte hade förmått betala sammanskottspenningen. Sa länge hon haft hästar och näring

2 Olga Dahl: Göteborgs tomtägare 1637-1807

beflitade hon sig på det högsta att betala sin årliga skatt i rättan tid. På tvenne års tid hade hon inte haft häst eller något annat att förtjäna den ringaste styver med.

Sonen båtsmannen Nils Andersson Otrill, gift Ingeborg Larsdotter tog vid före 1715 då tomten värderades till 110 d smt och byggnaderna till ingenting. Det framgår av tomtöreslängderna att Elis Otrill satt fången i Norge 1718–19. Han kan ha avlidit där, ty i fortsättningen är det Ingeborg Larsdotter som pantsätter gården, första gången till byggmästare Niclas Möller den 6.7.1722. Den angavs ligga på Ekelundsgatan med hästkvarnen på söder sida och åkaren Esbjörn Esbjörnsson på norra sidan. Nästa år den 17 juli pantsatte hon gården till Erik Olufsson Rubbo för lån av 70 d smt. Soldaten Nils Orre är skriven för gården 1730. Sedan timmermannen Erik Larsson och åkaren Ambjörn Johansson övertagit den före 1737 delar den öde med hästkvarnen och ägdes av murmästare Johan Samuel Rancke 1745.

Hästkvarnen

Att det mycket tidigt måste ha funnits en hästkvarn i Göteborg framgår av en inlaga som Börge Andersson Bohm, bosatt vid Lilla Bommen, den 17.7.1671 (EIIa:3): Börge Andersson Bohm hade förnummit ”att den plats som hästequarnen tillförne påstod skal wara til Mr Jurgen pottmakare försåld. Så emedan samma Baakplatz haffwr af begynnelsen warit Een platz med hamne- och hörneplaten, och som min sal fader så af Cronan som af Magistraten tillsagd att nyttia och bruka för Cronones store beswär, min sal fader och iagh Cronones Materiler igenom min gård förde, hafft, drages ock twifwelsutan til minnes, at gatan för några åhr sedan war äfwen som en dyngplatz och sump öfwer alt, så at folck med stor möda der framkomma kunde, tå blef befalt, at min fader platsen igenom, som war för hästequarnen, opfylla skulle den han ock med stor ömkostnad steensatte, som hwar och een wäl witterliget är, förmodar altså ingen närmare wara bemälte platz at lösa utan iagh” etc. begärde få platsen för samma pris som pottmakaren skulle betala. ”Hr Presidenten Leioncrantz drager sig wäl till minnes, at iagh några åhr sedan, innan wåldelden staden öfuer gick, uppå häste-quarnen.klandrade, säyandes det hon står och faller nidh, tå H Presidenten suarade, köper [imperativ”] huset medh den öfrige platsen och skickade altså H Presidenten Rådmanen Torbernus Berling och Rådmanen Johannes Petreij det at bese, förmodar för den skuld, at ingen må nu trängia sigh på migh ”etc.

Fröding (BGHE:73) förmodar att den ”enligt Cederbourg år 1690 vid Ekelundsgatan inrättade och ännu 1739 i bruk varande enskilda hästkvarnen år 1691 anlagts av dåvarande rådmannen Håkan Ekman...” Detta år inlämnade nämligen Håkan Ekman en supplik den 1 sept till magistraten, där han bad om tillstånd att uppföra en ny hästkvarn ”vid ändan av västra hamnen till reparabanen”, det vill säga i trakten av bastionen Carolus Dux (Almquist II, s. 200): ”Han anförde vidare, att det icke kunde bliva fråga om någon för Mölndals kvarnar eller de inom staden belägna farlig konkurrens: vad de senare anginge, stod ju stadskvarnen tidvis stilla i brist på vatten och väderkvarnen på Otterhällan ”var oviss pålita” och så belägen, att endast närboende sökte sig dit. En ny kvarn vore behöflig särskilt med hänsyn till förhållandena i krigstider, då man icke kunde räkna på att få mala, något utom stadens hank och stör.”

Håkan Ekman fick det begärda tillståndet. Den hästkvarn som kom till stånd anlades visserligen vid reparabanen men vid Ekelundsgatans sydöstra slut intill vallen.

De första intressenterna i hästkvarnen var handelsmannen Sven Pihl, rådmann Håkan Ekman och stadsbyggmästare Jacob Feigel. Men snart blev amiralitetsbyggmästare Nicolaus Möller ägare. Först sålde Håkan Ekman sin del till Jacob Feigel, sedan köpte Möller såväl Sven Pihls som Jacob Feigels delar (se AIIb:4 28.6.1706). Den 28.9.1709 omtalas Hans Tohlsson ha köpt halva

delen i hästkvarnen på Ekelundsgatan för 370 d smt. Cautionist for Hans Tohlsson var ringkarlen Jon Hansson, som pantade sin gård. Men Hans Tohlssons ägareperiod tycks ha varit en kort parentes. Möller uppbjöd 1713 såväl Feigels som Sven Pihls hälfter. Enligt det fastebrev Nicolaus Möller erhöll den 25.6.1713 (se mag. reg.), sades hästkvarnens tomt vara belägen ”mellan båtsman Nils Otrills hus i norr och vallen i söder”. Nicolaus Möller svarar i skattningslängden 1715 för ”Gambla Hästekvarnen”, vars tomt värderas till 150 d smt och byggnader till 120 d smt. I årshandlingarna för 1718 (EIIa:30, 24.10.1718) berättas, att Nicolaus Möllers nya hästkvarn hade besiktigats av Abraham Brunn, som funnit, att själva huset var bekvämt nog, när den östra gaveln blev tillstängd med bräder, som nu var alldeles öppen ovanför, varför ingen spannmål kunde där inläggas till förmalning.

Niclas Möller skrev den 2.3.1719 (EIIb:31): ”Till att betjäna stadsens Borgerakap, så högre som lägre, sampt dhe öfrige betarfwande, det ware sig af Guarnisonen eller eljest, hafwer iag nödigt funnit, att i stället för den gamla och aldeles i grund ödelagde hästquarnen belägen wid. wallen på Wallgatan låta å nyo igien uppbyggja i dess ställe en annan tienlig hästquarn som till hwars och ens tienst här i staden kan behöfwas och oundgiängel. cunde umbäras. Men som iagh der på giordt en ansenlig bekostnadt, oc ey seer mig den ringaste uthwäg i desse swåra tijder att framdehles kunna densamma underhålla.” --- Han begärde hos magistraten ”den hugnaden måtte wederfahras honom som Hög Edla Magistraten berömwärdt altijd emot Stadzens Innewåhnare wj-sat i synnerhet då Mäster Jacob Feigel uppbyggja låtit en häste- och Wäder-quarn wid Bastionen här i Staden S:te Eric, hwar på han i någre åtniutit frijheet, och från alla. onera sutit ograverat” etc. Som ansvariga för hästkvarnen anges i tomtöreslängden 1730 hustimmermannen Erik Larsson och drängen Anders Bengtsson. Borgaren Esbjörn Esbjörnsson förklarade sig våren 1740 vara en gammal och utsläpad man, sjuklig och sängliggande. Tillsammans med borgaren Erik Larsson var han intressent i hästkvarnen på Ekelundsgatan, som de antagit efter salig byggmästaren Nicolaus Möller. Efter sin hustrus död orkade Esbjörn Esbjörnsson ej längre vara Erik Larssons medhjälpare. Erik Larsson hade själv gjort alla reparationerna på kvarnen med stor omkostnad. Efter köpet av hästkvarnen var Erik Larsson starkt skuldsatt. Han ville nu ha lindring i skatten och begärde att hästkvarnen skulle säljas på offentlig auktion. Murmästaren Johan Samuel Rancke uppbjöd 4.10.1742 hästkvarnen på Ekelundsgatan, inköpt av timmermannen Erik Larsson och åkaren Jonas Esbjörnsson 5.8.1742 för 250 d smt. Sin andel av hästkvarnen hade Jonas Esbjörnsson ärvt efter sin far - åkaren Esbjörn Esbjörnsson i vars bouppteckning 9.7.1740 hans hälft av denna kvarn upptas till 200 d smt. Johan Samuel Rancke står som ägare 1760. År 1765 var hästkvarnen i handelsmannen Schutz ägo liksom 1770, då det i samband med frågan om sotning av hästkvarnen berättas att den under vintern hade bebotts av köpmannen Ullman men nu efter påsktiden av snickaremäster Olof Zimmermann och avskedade hallrättsvaktmästare Blomstedt. Något år efter 1780 övertogs fastigheten av .handelsmannen Lars Kåhre, som 1785–87 hade sitt hus och sin segelduksfabrik där.

Kan det vara så att det var här som Johan Schutz 1773 återupptog sin segelduksfabrikation i vilken han samma år med sig adjungerade intressenterna handelsmannen Lars Kåhre, segelmakarna Christian Beckman och Joh. Christ. Wulf samt ekipagemästaren vid Ostindiska Kompaniet Christ. Schale? Sedan tycks Kåhre ensam stått för fabriken. I sin redogörelse för segelduksfabriken skriver Bodman (FIG:35): ”Fr.o.m. 1792 saknas den i de årliga redogörelser när 1791 hava nämligen ägarne alldeles nedlagt densamma, och försålt verktyg och inventarier till konkurrenten, det Dammska väveriet. Nummer 44 i första roten kallas mycket riktigt 1795 ”Handelsmannen Damms hus” ½. Åren 1800-07 står ”handelsmannen Fr. Damms.arvingar” som innehavare.

4 Olga Dahl: Göteborgs tomtägare 1637-1807

I auktionsprotokollet den 23.4.1792 avspeglas händelseförloppet på följande sätt: ”Avlidne handelsman Lars Kåhres till kreditorerna kvarlåtne 4/5 i den här i staden vid Ekelundsgatan och vallen uti första roten under nummer 44 belägna segelduksfabriksbyggnaden med tillhörande plats, stor och rymlig välvd källare, stamp och privilegier. Utbjöds för 4 000 rdr sp. Till grosshandlare Fredrik Damm för 5 000 rdr.”